

FONDAZIONE ROMANA
JANINA UMIASTOWSKA
FUNDACJA RZYMSKA
IM. JANINY UMIASTOWSKIEJ

Projekt dofinansowano ze środków
Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Polsko-włoskie „miejsca pamięci” w perspektywie europejskiej Pierwsza hipoteza słownika

Używana tutaj definicja „miejsc pamięci” jest następująca:

„**Rzeczywiste i wyobrażone** fenomeny historyczne, takie jak wydarzenia i miejsca topograficzne, postacie (wyobrażone i rzeczywiste), artefakty, symbole. Warunkiem jest to, że mają one lub miały **aktywny wpływ** na kształtowanie się tożsamości zbiorowych. Są lub były częścią żywej i funkcjonalnej pamięci. Przedmiotem analizy jest złożona historia pamięci, a nie tylko kultura pamięci, która istnieje tu i teraz. Badając miejsca pamięci w relacjach dwustronnych, unikamy pułapki ponownego mitologizowania historii narodowych. Podkreślamy również, że oprócz konkurujących ze sobą pamięci narodowych, nośnikami pamięci są różne grupy społeczne, wyznaniowe, regionalne lub etniczne, których reprezentacje przeszłości są czasami sprzeczne z głównym nurtem narodowym” (*Robert Traba*).

W dużym uproszczeniu, w kontekście tych konkretnych badań, **pamięć europejska** może być rozumiana jako odnosząca się do co najmniej dwóch obszarów:

- Materialne i symboliczne miejsca, postacie, osobowości, fakty, zjawiska, procesy i wydarzenia historyczne, daty, tematy, doświadczenia o silnej wartości i znaczeniu europejskim, które faktycznie na stałe lub na pewien czas weszły do zbiorowej wyobraźni i pamięci zarówno Włochów, jak i Polaków, nie zawsze w identyczny sposób.
- Materialne i symboliczne miejsca, postacie, osobowości, fakty, zjawiska, procesy i wydarzenia historyczne, daty, tematy, doświadczenia wspólne dla Włoch i Polski, które na stałe lub tymczasowo weszły do zbiorowej wyobraźni i pamięci innych grup społecznych, krajów lub obszarów Europy.

Włochy i Polska to dwa kraje oddalone od siebie nie tylko geograficznie. To oddalenie sugeruje, że należy analizować nie tylko teraz istniejące lub kiedyś istniejące wspólne

miejsca pamięci, ale także utracone możliwości, miejsca pamięci, które nie stały się wspólne, mimo że miały szansę, aby się nimi stać (nie-miejsca pamięci).

Poniżej podjęto próbę określenia, w pierwszej fazie, tych rzeczywistych lub wyobrażonych, materialnych, niematerialnych, metaforycznych i symbolicznych aspektów, które naznaczyły zarówno włoską, jak i polską świadomość europejską: które łączą nas dwustronnie i wielostronnie; lub które nadal dzielą nasze społeczne wyobrażenia i narracje.

Dla wygody, hipotezy zostały podzielone na 4 sekcje tematyczne:

- Wspólne (pozornie) doświadczenia, z uwzględnieniem pewnych różnic, które odnajdujemy zarówno we Włoszech & w Polsce
- Sąsiedzi, bliscy/dalsi, swoi/obcy, sojusznicy/przeciwnicy
- Podobieństwa / różnice, podobieństwa / zbieżności / rozbieżności
- Nasze / wasze

Wspólne (pozornie) doświadczenia, z uwzględnieniem pewnych różnic, które odnajdujemy zarówno we Włoszech & w Polsce
--

- **Morze** w wyobraźni zbiorowej, w szerokim aspekcie. Dla Włoch Morze Śródziemne (z Adriatykiem) & dla Polski Bałtyk (realny) i Morze Czarne (o którym marzymy).
- Rola głównych **portów**. We Włoszech (Genua, Wenecja, Trieste) & w Polsce (Gdańsk, Gdynia, Szczecin)
- Przeprowadzenie przez Atlantyk i „pływające miasta” w mitologii XX wieku. **Wielkie statki** pasażerskie pierwszej połowy XX wieku były synonimem technologii, komfortu i sztuki. Dla Włoch (Duilio, Giulio Cesare, Roma, Augustus, Ausonia, Rex, Saturnia, Conte di Savoia) & dla Polski (Kościuszko, Pułaski, Polonia, Piłsudski, Batory, Chrobry, Sobieski)
- **Rzeka** w wyobraźni zbiorowej, pomijając geografie fizyczną. We Włoszech (Pad, Adyga, Tevere, Adda, Oglio, Tanaro, Ticino, Arno, Piave) & w Polsce (Wisła, Warta, Odra, Bug, Narew)
- **Góry** w wyobraźni zbiorowej, odizolowane społeczności. We Włoszech Alpy, Dolomity & w Polsce Tatry. Podejmowanie wyzwań - wejścia na Everest: włoskie (od 1953 do 2017: 69 alpinistów) & polskie (w 2024: 43)
- **Doświadczenie przestrzeni kosmicznej**. Eksploracja kosmosu. Nie tylko kosmonauci i astronauty. Po zakończeniu zimnej wojny. We Włoszech & w Polsce
- **Doświadczenie upadku**. Dla Włoch koniec Cesarstwa Zachodniorzymskiego & dla Polski koniec Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pochwała różnorodności, duma narodowa, narracja i dziedzictwo dekadencji
- **Doświadczenie inwazji**. We Włoszech (barbarzyńcy, Arabowie, Normanowie, Swebowie, Andegawęńczycy, Francuzi, Hiszpanie, Turcy, Austriacy) & w Polsce (niemieccy krzyżowcy, szwedzki Potop, Turcy, naziści, Sowietci)
- **Doświadczenie chrześcijańskie** (katolickie, reformowane, prawosławne). Oryginalne cechy włoskiego & polskiego katolicyzmu. Oryginalne cechy włoskiego & polskiego protestantyzmu. Oryginalne cechy włoskiego & polskiego prawosławia
- **Kult maryjny** we Włoszech (święta maryjne, sanktuaria maryjne takie jak Matki Bożej Miłości Bożej w Rzymie czy Matki Bożej Bolesnej w Pietralba, Maryja w sztuce włoskiej, tradycja madonn pielgrzymujących) & w Polsce (sanktuaria maryjne takie jak Jasna Góra i Kalwaria Zebrzydowska, obrazy z cudownymi wizerunkami takimi

- jak Obraz Matki Bożej Częstochowskiej, nabożeństwa majowe, nabożeństwa fatimskie)
- **Kult świętych** oraz znaczenie świętych narodowych i europejskich we Włoszech (patroni Włoch: św. Franciszek z Asyżu i św. Katarzyna ze Sieny) & w Polsce (patroni Polski: Najświętsza Maryja Panna Królowa Polski oraz święci biskupi męczennicy Wojciech i Stanisław; patronami są też św. Andrzej Bobola i św. Stanisław Kostka). Patroni Europy: włoski (Benedykt z Nursji) & polski (Teresa Benedykta od Krzyża: Edyta Stein). Popularne miejsca kultu: Jasna Góra. Popularne postacie: Padre Pio
 - **Doświadczenia Żydów** we Włoszech & w Polsce (do II wojny światowej). Wzajemne wpływy. Antysemityzm. Nie tylko getta
 - Polowanie na **czarownice** we Włoszech & w Polsce
 - **Grand Tour** dla Włochów & polskich podróżników
 - **Doświadczenie ekspansji, podboju, misji cywilizacyjnej, postępu cywilizacyjnego.** Imperium faszystowskie (w Albanii, w Afryce), czy cywilizacja pochodzi z Rzymu? & Polskie Kresy (litewskie, białoruskie, ukraińskie), czy cywilizacja pochodzi z Zachodu?
 - **Napoleońska epopeja** między rzeczywistością, legendą i dziedzictwem we Włoszech & w Polsce
 - **Doświadczenia powstańcze** we Włoszech (Wenecjan z 1809 r., powstania w Neapolu i na Sycylii w latach 1820-1821, powstania w księstwach i państwach papieskich (1830), w Mediolanie w 1848 r., na Sycylii przeciwko Burbonom w 1848 r.) & w Polsce (powstanie przeciwko trzem państwom zaborczym pod przewodnictwem T. Kościuszki w 1794 r., listopadowe 1830-1831 przeciwko Rosjanom, styczniowe 1863-1864 przeciwko Rosjanom, w getcie warszawskim w 1943 r. przeciwko Niemcom, w Warszawie w 1944 r. przeciwko Niemcom)
 - Nie tylko w kierunku obu Ameryk. **Doświadczenie masowej emigracji** z Włoch & z Polski między XIX a XX wiekiem
 - Całkiem inna katastrofa. **Doświadczenie II wojny światowej:** dla Włoch klęska, która stała się zwycięstwem & dla Polski zwycięstwo, które stało się klęską. Dwa różne doświadczenia nazizmu. Gorycz zwycięstwa: we Włoszech bombardowania alianckie (Cassino, Rzym) & w Polsce zbrodnie sowieckie, deportacje do ZSRR, podporządkowanie strefie wpływów ZSRR. Gorzkie skutki zwycięstwa: we Włoszech (korekty granic na korzyść Francji i Jugosławii, cesja Wenecji Julijskiej i kwestia Triestu, exodusy z Wenecji Julijskiej i Dalmacji, reparacje dla pokrzywdzonych krajów, zrzeczenie się wszystkich faszystowskich i przedfaszystowskich kolonii) & w Polsce (zmiany granic, przymusowe przemieszczenia ludności, sowietyzacja i stalinizacja).
 - **Zimna wojna**, podział Europy na dwie części, konfrontacja Wschód-Zachód w doświadczeniu Włoch & Polski.
 - **Konflikty pamięci.** Pamięć i zapomnianie. Wykorzystywanie i nadużywanie historii. We Włoszech (Włosi w Afryce, bylej Jugosławii, Albanii, relacje z faszyzmem, foibe, „strategia napięcia” 1969-1980) & w Polsce (sowieckie masakry w Katyniu, Ukraińcy na Wołyniu i w Galicji, zbrodnie komunistyczne)
 - Doświadczenie **rozliczania się z przeszłością.** Trudności, niejasności, kontrowersje. Koniec faszyzmu i dekomunizacja we Włoszech po 1945 roku & koniec komunizmu i dekomunizacja w Polsce po 1989 roku
 - Włoskie (od 1945 r.) & polskie (od 1989 r.) doświadczenie stania się **krajem imigracji**
 - Doświadczenie członkostwa w **NATO:** Włochy od 1949 r. & Polska od 1999 r.
 - **Doświadczenie bycia Europejczykiem,** bycia aktywną częścią integracji europejskiej: Włochy od 1957 r. & Polska od 2004 r.

Sąsiedzi, bliscy/dalsi, swoi/obcy, sojusznicy/przeciwnicy

- Włoskie & polskie relacje z **Niemcami**. Niemiecka kultura i nauka, Republika Weimarska, Berlin we włoskiej & polskiej wyobraźni. Niemiecki „wróg” we Włoszech & w Polsce
- Stosunki Włoch & Polski z **Austrią**, Cesarstwem Austro-Węgierskim, Wiedniem - stolicą Mitteleuropą i stolicą wolnego świata w drugiej połowie XX wieku
- Włoskie & polskie stosunki z **Francją**, oświeceniowe i rewolucyjne wartości Francji, czar Paryża
- Stosunki Włoch & Polski z **Anglią**, znaczenie Londynu jako stolicy imperialnej, kolebki rewolucji przemysłowej i stolicy II wojny światowej
- Włoskie & polskie relacje z **Rosją-ZSRR**. Fascynacja i lęk przed rosyjską kulturą, włoskie interesy w ZSRR we Włoszech & w Polsce wspólne słowiańskie korzenie, złożoność relacji historycznych, „trudne realia”, polska rusofilia i rusofobia.
- Włoskie & polskie relacje z **Turkami**, od Imperium Osmańskiego po współczesną Turcję (wyrażenia: ante portas, „mamma li turchi”)
- **Amerykański mit** we Włoszech & w Polsce. Amerykańska granica, amerykański styl życia, muzyka, popkultura, konsumpcjonizm, przemysł audiowizualny, podbój kosmosu, Ameryka jako centrum i drogowskaz dla Zachodu, Eldorado, do którego można wyemigrować jako symbol wolności i możliwości
- Kategoria **obcego, cudzoziemca, imigranta** we włoskim & polskim społeczeństwie i kulturze. Postrzeżenie i rzeczywistość, obawy.

Podobieństwa / różnice, podobieństwa / zbieżności / rozbieżności

- Doświadczenie socjalizacji/spotkań towarzyskich. **Bar i piazza** we Włoszech & **dom i knajpa** w Polsce.
- **Włoskość & polskość**: definicja samego siebie, własnej wyjątkowości, charakterów narodowych, „ducha narodowego” widzianego od wewnątrz i z zewnątrz.
- **Hymny i symbole narodowe**: włoski (skomponowany w 1847 r.) & polski (skomponowany w Reggio Emilia w 1797 r. przez Józefa Wybickiego jako pieśń Legionów Polskich we Włoszech, polski hymn narodowy od 1926 r.), o czym są, co nam przypominają? Trójbarwna flaga włoska (od 1797 r.) i godło republikańskie & polska flaga dwubarwna i godło z orłem w koronie. Nie tylko kolory
- **Patriotyzm i nacjonalizm** we Włoszech & w Polsce
- **Risorgimento i zjednoczenie** Włoch w XIX wieku & **Odrodzenie** państwa polskiego w okresie międzywojennym.
- **Ojcowie Ojczyzny** we Włoszech (Giuseppe Mazzini, Camillo Benso di Cavour, Giuseppe Garibaldi, Vittorio Emanuele II) & w Polsce Wojciech Korfanty, Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Wincenty Witos, Ignacy Paderewski. A matki ojczyzny?
- **Stosunki państwo-Kościół** we Włoszech (Kościół przeszkodą dla jedności narodowej, w 1929 r. Pakty Laterańskie zakończyły konflikt, który powstał w 1870 r., kiedy Rzym został zajęty przez wojska piemonckie) & w Polsce (Kościół elementem jedności i oporu podczas rozbiorów i w czasach sowieckich).
- Włoska **emigracja polityczna** (podczas Zjednoczenia Włoch, faszyzmu) & polska emigracja (Wielka Emigracja XIX wieku, emigracja po II wojnie światowej)

- **Doświadczenie dyktatury** we Włoszech (faszyzm, Benito Mussolini) & w Polsce (sanacja, Józef Piłsudski).
- Włoski **ruch oporu** w szerokim zakresie (komuniści, członkowie Partito d'Azione, chrześcijańscy demokraci, liberałowie) & polski ruch oporu (AK, polscy żołnierze na Zachodzie, polski rząd na uchodźstwie, polscy komuniści).
- **Symboliczne daty, wielkie rocznice państwowe:** we Włoszech Dzień Wyzwolenia (25 kwietnia) i Dzień Republiki (2 czerwca) & w Polsce Dzień Konstytucji (3 maja 1791 r.) i Święto Niepodległości Polski (11 listopada).
- Włoskie **exodusy** (giuliano-dalmata lub istriano z terenów wschodniego Adriatyku) & polskie exodusy (**przymusowa migracja** Niemców, Polaków, Ukraińców, Białorusinów, Litwinów) po II wojnie światowej.
- **Dramaty**, z którymi nigdy do końca się nie uporano: we Włoszech (Foibe) & w Polsce (Katyń i rzezie wołyńskie)
- **Konstytucja** Włoch (1948) i Konstytucja RP (1991): fundamenty myśli politycznej. Na tle Europy
- Doświadczenie roku **1968**: różne, w istocie odległe bunty
- **Sztuka kompromisu.** „Historyczny kompromis” we Włoszech (1973-1980) & Okrągły Stół w Polsce w 1989 r.
- **Zmiany systemowe.** Koniec Pierwszej Republiki we Włoszech & koniec Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL)
- **Rozwiązanie partii komunistycznych** we Włoszech (samorozwiązanie w 1991 r. dało początek Demokratycznej Partii Lewicy) & w Polsce (29 stycznia 1990, przekształcenie w Socjaldemokrację Rzeczypospolitej Polskiej-SdRP).
- **Rola uniwersytetów** we Włoszech & w Polsce
- Włoska **szlachta/arystokracja** & szlachta polska: dwa światy
- **Rola poetów w kulturze** Włoch (krajina poetów i wieszczów od średniowiecza do współczesności) & Polski (wieszczowie narodowi epoki romantyzmu: Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki i Zygmunt Krasiński)
- W europejskim panteonie. **Doświadczenie zwycięstwa:** dla Włochów bitwa pod Lepanto (1571) & dla Polaków „cud nad Wisłą” (1920) i zwycięstwo Sobieskiego pod Wiedniem (1683). Chorągiew wyrwana Turkom przez króla Jana Sobieskiego w obronie Wiednia w 1683 r. została złożona przez niego w bazylice w Loreto. W 1798 r. gen. Dąbrowski odebrał ją na Kapitolu w Rzymie.
- Doświadczenie **germanizacji** we Włoszech (od najazdów ludów germańskich przez panowanie Austrii po nazistów) & w Polsce (od Krzyżaków przez Polskę pruską i austriacką po nazistów)
- **Bohaterki i autorytety kobiece** w XX wieku we Włoszech (Maria Montessori, Nilde Iotti, Tina Anselmi, „divy”, wzorce literackie, wzorce zagraniczne) & w Polsce (Matka Polka, Królowa Korony, Marie Curie, Maria Konopnicka, Irena Krzywicka, Anna Wasilewska w PRLu)
- **Miasta** o wielu historiach i powiązaniach: Triest & Wrocław?
- **Między dwoma horyzontami.** Włochy między Alpami a Piramidami & Polska między Wschodem a Zachodem
- **Luki, rozłamy terytorialne, podziały, obszary zacofane, obszary biedne:** północne/południowe Włochy & wschodnia/zachodnia Polska. Włoskie południe & austro-węgierska Galicja i dzisiejsza wschodnia Polska
- **Bohaterowie dzieciństwa**, którzy odcisnęli piętno na kilku pokoleniach: we Włoszech Pinokio & w Polsce Bolek i Lolek oraz W pustyni i w puszczy.
- **Muzyczne dusze:** we Włoszech Giuseppe Verdi, Caruso, śpiew & w Polsce Chopin, fortepian (także jazz)?

- **W obronie chrześcijaństwa i cywilizacji:** Antemurale Christianitatis widziane od strony Stolicy Apostolskiej (tarcza przeciwko tureckiemu ekspansjonizmowi, mająca zastosowanie do Albanii, Chorwacji, Wołoszczyzny, Mołdawii, Polski) & od strony Polski (bastion przeciwko Turkom, szwedzkim protestantom, rosyjskim prawosławnym).
- „**Kwestia włoska**” (od wojny krymskiej, przez utworzenie i ewolucję państwa narodowego w 1860 r., po utrzymujący się podział na Północ i Południe) & „**kwestia polska**” (od rozbiorów Polski pod koniec XVIII w., przez Kongres Wiedeński w 1815 r., konferencję wersalską w 1919 r., po konferencje w Jałcie i Poczdamie w 1945 r.).
- **Radio**, które informuje, walczy, wyzwala, ratuje. Radio Londyn dla Włochów podczas II wojny światowej i Radio Wolna Europa, Głos Ameryki, Radio Watykańskie dla Polaków podczas zimnej wojny
- **Szlaki pielgrzymkowe** we Włoszech (nie tylko Rzym, sanktuaria, bazyliki, pustelnie) & w Polsce
- **Wielka klęska**, która staje się niemal moralnym „zwycięstwem”. We Włoszech (?) & w Polsce (Powstanie Warszawskie 1944)
- **Regiony i regionalizmy** we Włoszech & w Polsce

Nasze / wasze

- **Bona Sforza** (1494 - 1557), włoszka na tronie polskim, pochowana w Bari
- **Mikołaj Kopernik** (1473-1543), wykształcony we Włoszech (Bologna, Ferrara, Roma)
- **Maciej Sarbiewski** (1595-1640), student uniwersytetu we Włoszech. Uważany jest za jednego z najwybitniejszych poetów łacińskich barokowej Europy.
- Leonardo da Vinci, jego **Dama z gronostajem** w Krakowie
- **Quo vadis?** Powieść historyczna Henryka Sienkiewicza rozgrywająca się w cesarskim Rzymie tyranizowanym przez Nerona (wyd. 1895-1896). Kościółek Quo vadis w Rzymie
- **Walka z innymi i dla innych.** Polacy w Zjednoczeniu Włoch & Włosi w polskiej walce. We Włoszech w 1797 r. powstały Legiony Polskie generała Jana Dąbrowskiego (1735-1818), które walczyły u boku Francuzów i Włochów (1797-1807); w 1831 r. generał Józef Grabiński (1771-1843) objął naczelne dowództwo powstania przeciwko Austriakom w Bolonii; Legion Mickiewicza walczył w latach 1848-49 o wyzwolenie Włoch; w 1861 r. otwarto Polską Szkołę Wojskową w Genui, przeniesioną w 1862 r. do Cuneo, dowodzoną przez gen. Józefa Wysockiego (1809-1873); polscy oficerowie wzięli udział w Wyprawie dei Mille; polscy ochotnicy współpracowali również z armią włoską podczas I wojny światowej & w Polsce legion włoskich ochotników (wielu z Bergamo) dowodzony przez Francesco Nullo, garibalczyk walczył u boku polskich powstańców przeciwko rosyjskiej dominacji (1863)
- **2 Korpus Polski we Włoszech** (1943-1946) i jego wkład w wyzwolenie Półwyspu Apenińskiego od nazizmu i faszyzmu. Montecassino, Ancona, Bologna
- **Bernardo Bellotto** (Wenecja 1720 - Warszawa 1780), znany jako **Canaletto**, widoki Warszawy i odbudowa stolicy Polski po II wojnie światowej
- **Jan Paweł II**, polski papież w Rzymie
- **Gustaw Herling-Grudziński**, polski, neapolitański, europejski pisarz
- **Solidarność** dla włoskiego społeczeństwa & włoska pomoc dla Solidarności widziana z Polski

- Polska **emigracja** do Włoch & włoska emigracja do Polski
- **Polonistyka** włoska & **italianistyka** polska
- **Tłumaczenie** na język włoski & polski
- **Sport, który łączy i dzieli.** Mecze, które weszły do zbiorowej wyobraźni. Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej 1974 (Polska 2-Włochy 1 wyeliminowane w pierwszej rundzie). Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej 1982 (półfinał Włochy 2-Polska 0). Liga Narodów w siatkówce kobiet 2024 (półfinał Włochy 3-Polska 0). Mistrzostwa Europy w Piłce Siatkowej Mężczyzn 2023 (finał Polska 3-Włochy 0). Mistrzostwa Świata w Piłce Siatkowej Mężczyzn 2022 (finał Włochy 3-Polska 1)
- Popularne **stereotypy** we Włoszech o Polsce (polska kawaleria szarżująca na czołgi niemieckie, Polak myjący okna samochodów, polska opiekunka) & w Polsce o Włoszech
- Niektóre **doświadczenia teatralne** we Włoszech (Jerzy Grotowski, Tadeusz Kantor) & w Polsce

LABORATORIO EUROPEO
SUI "LUOGHI DI MEMORIA" ITALO-POLACCHI

VENERDÌ
4 OTTOBRE
2024

ore
9:30 - 19:30

AULA "TESI", 2 PIANO,
DIPARTIMENTO DI SCIENZE POLITICHE
UNIVERSITÀ DEGLI STUDI ROMA TRE
VIA GABRIELLO CHIABRERA 199, 00145 ROMA

AISSECO

